

Geschiedenis schrijven!

**JEANNETTE KAMP
SUSAN LEGÈNE
MATTHIAS VAN ROSSUM
SEBAS RÜMKE**

**GESCHIEDENIS
SCHRIJVEN!**

WEGWIJZER VOOR HISTORICI

AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS

Ontwerp omslag en vormgeving binnenwerk: V3-Services, Baarn

ISBN 978 94 6298 229 1

e-ISBN 978 90 4853 219 3 (pdf)

DOI 10.5117/9789462982291

NUR 680

© Jeannette Kamp, Susan Legêne, Matthias van Rossum & Sebas Rümke / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2016

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

INHOUD

Inleiding	9
Opzet	11
I	HISTORISCH ONDERZOEK: HET BELANG VAN EEN VRAAGSTELLING
1.1	Onderwerp en vraag 17
1.1.1	Een onderwerp benoemen 17
1.1.2	Soorten vragen: beschrijvend, verklarend, verkennend 18
1.1.3	Vraagstelling 20
1.1.4	Criteria voor historische onderzoeksvragen 21
1.2	Oriënteren en vragen: de historiografische context 22
1.2.1	<i>Status quaestionis</i> 22
1.2.2	De beschikbaarheid van bronnen 23
1.2.3	Een eigen bijdrage aan de geschiedschrijving 24
1.3	Stellingname en historisch debat 25
1.3.1	Kritiek en zelfkritiek 25
1.3.2	Plaats bepalen: feiten, interpretaties en filosofische posities 26
1.4	Het onderzoeksplan: vragen, materiaal en methoden, planning 28
1.4.1	Hoofdvraag, deelvragen, opbouw 28
1.4.2	Planning en terugkoppeling 29
2	BOUWSTENEN VAN DE HISTORISCHE METHODE
2.1	Primaire en secundaire bronnen 35
2.1.1	Primaire bronnen: afkomstig uit de context 36
2.1.2	Secundaire bronnen: historische wetenschappelijke literatuur 37
2.2	Wegwijs in de historische wetenschappelijke literatuur 37

2.2.1	Literatuur in soorten en maten: van handboek tot tijdschriftartikel	38
2.2.2	Zoekstrategieën voor literatuuronderzoek	41
2.2.3	Verder zoeken	44
2.2.4	Goed nadenken over je vondsten	47
2.3	Oriëntatie op primaire bronnen: kan alles een bron zijn?	48
2.3.1	Bronnen in soorten en maten: van tekst tot beeld en geluid	48
2.3.2	Wisselwerkingen tussen bronnen en interpretatie	52
2.3.3	Toegang tot bronnencollecties	53

3 TOEPASSEN VAN DE HISTORISCHE METHODE

3.1	Vijf stappen tot een definitief onderzoeksplan	65
3.1.1	Na de voorlopige vraagstelling: leesstrategieën op drie niveaus	66
3.1.2	Terug naar de onderzoeksvraag	70
3.1.3	Bronnenonderzoek	71
3.1.4	Het belang van bronnenkritiek	73
3.2	Ordenen van literatuur en bronnen	74
3.2.1	Een beredeneerde literatuurlijst aanleggen	74
3.2.2	Aantekeningen maken	76
3.2.3	Bronnen bijhouden	77
3.2.4	Praktische tips voor het opslaan van computerbestanden	79
3.3	Ordenen is redeneren: bronnenkritiek en de historische methode	80
3.3.1	'Stiltes' in teksten	80
3.3.2	Periodisering	81
3.3.3	Selecteren	82
3.3.4	Beeldanalyse	82
3.3.5	Gebruik van mondelinge bronnen	84

4 GESCHIEDENIS SCHRIJVEN: VERHAAL EN BETOOG

4.1	De structuur van een historische tekst	89
4.1.1	Inleiding	90
4.1.2	Inleiding en voorwoord	92
4.1.3	Het betoog	92
4.1.4	De conclusie	95
4.2	Richtlijnen voor alinea's en paragraafindeling	96
4.2.1	Eén alinea per punt, of één boodschap per alinea	96
4.2.2	Voorbeelden van ordeningsprincipes op alineaniveau	98
4.2.3	Paragraaf, subparagraaf, tussenkopjes	102

4.3	Betoog en debat	103
4.3.1	De stem van de auteur in het historische verslag	103
4.3.2	De stem van anderen in het historische verslag	106
4.3.3	Oorspronkelijk werk en plagiaat	106
4.3.4	Voorbeelden van eigen betoog en verwijzing naar anderen	107
4.4	Kwesties van stijl	110
4.4.1	Persoonlijke voornaamwoorden	110
4.4.2	Verleden tijd en tegenwoordige tijd	112
4.4.3	Algemene en exacte uitspraken	113
4.4.4	Annotatieregels	115

5 PRESENTATIE EN HISTORISCH DEBAT

5.1	Vorm en stijl	121
5.1.1	Van referaat tot posterpresentatie	121
5.1.2	Stijlen van presenteren	122
5.1.3	Enkele vuistregels en tips	124
5.2	Feedback en debat	127
5.2.1	Kritiek en advies	128

6 HISTORICUS ZIJN – EN DAN?

6.1	Beroepsperspectieven	133
6.2	Het belang van publiceren	136

BIJLAGEN

I RICHTLIJNEN VOOR ANNOTATIE

I.1	Verwijzingen naar literatuur, websites, bronnen	143
I.1.1	Verwijzen naar een boek	143
I.1.2	Verwijzen naar een artikel in een tijdschrift	147
I.1.3	Verwijzen naar een artikel in een bundel	148
I.1.4	Verwijzen naar een website of digitaal beschikbare bron	149
I.1.5	Verwijzen naar een archiefstuk	150
I.1.6	Verwijzen naar een krantenartikel	152
I.1.7	Verwijzen naar een ongepubliceerd artikel of werkstuk	153
I.1.8	Annotatie van beeldmateriaal	153
I.1.9	Annotatie van databases, tabellen en figuren	154
I.1.10	Opeenvolgende noten	156

I.1.I1	Verzamelnoten	156
I.1.I2	Afkortingen in noten	157
I.2	Bibliografie	157
I.2.1	Vuistregels voor een literatuurlijst	158
I.3.	Samenvattend schema	159

II ANDERE ANNOTATIESTIJLEN

II.1	Variaties op 'De Buck'	165
II.2	De Chicago-stijl	166
II.3	Auteur-datumreferentie	169

VERANTWOORDING 175

LIJST VAN SCHEMA'S

Schema 1	Bronnendiversiteit en interactie	52
Schema 2	Vijf stappen tot een definitief onderzoeksplan	66
Schema 3	Samenvatting en ordening van literatuur	77
Schema 4	Ingangen voor de analyse van foto's als historische bron	83
Schema 5	Overzicht van aangehaalde voorbeelden voor annotatie 'De Buck-stijl'	159
Schema 6	Overzicht van aangehaalde voorbeelden voor annotatie Chicago-stijl	168
Register		177

INLEIDING

Historici hebben niet alleen kennis van de geschiedenis, door erover te schrijven *maken* ze ook geschiedenis. In wisselwerking met andere historici uit het verleden en in het heden, en in dialoog met hun eigentijdse publiek dragen zij kennis en inzichten aan die de samenleving helpen zich bewust tot het verleden te verhouden. Dat gaat niet alleen over de nieuwste geschiedenis. Nadenken over geschiedenis is interessant en relevant vanaf de vroegste prehistorie tot de dag van gisteren. Het gaat om een verleden dat met nieuwe visies, inzichten en technieken steeds opnieuw vanuit talloze invalshoeken kan worden benaderd. Vandaar dat uitroepteken in de titel van deze wegwijzer. *Geschiedenis schrijven!* roept op tot een ambitie om actief de mogelijkheden van het vak te verkennen en daarin vervolgens een eigen weg te gaan.

Centraal in geschiedschrijving staat de historische methode van bronnenkritiek. Ook in deze wegwijzer is deze methode een terugkerend onderwerp. Historische methoden en technieken zijn overwegend ontwikkeld in wat we met terugwerkende kracht een 'analoge' context zouden kunnen noemen: gedragen door papieren archieven, gedrukte boeken, verzamelde voorwerpen, beeldmateriaal en opgetekende verhalen. De snelle ontwikkelingen op het gebied van ICT en digitale beeldvormingstechnieken hebben grote invloed op de methoden en technieken van de geschiedschrijving. De toegang tot bronnen verandert, bronnen zelf krijgen een ander karakter, de onderlinge communicatie over historische bevindingen krijgt nieuwe vormen, archiefvorming wordt op een nieuwe leest geschoeid. Aankomende historici staan midden in deze veranderingen en zullen zelf mede de betekenis ervan bepalen voor het historisch handwerk.

Deze wegwijzer is daarom een versie 2.0. Hij loopt niet vooruit op de technologie en projecteert niet wat in de toekomst mogelijk zal zijn aan verwerking van 'big data', beeldherkenning, het terughalen van historisch

geluid, en andere te verwachten ontwikkelingen. Doel van *Geschiedenis schrijven!* is om een verbinding te maken tussen de wetenschappelijk geijkte historische methoden en technieken en de digitale middelen die de historicus inmiddels ook ter beschikking staan. ICT stelt bronnenkritiek in een nieuw licht. Belangrijk is ook dat ze het historiografisch debat verbreedt, zowel door de vermindering van geografische scheidslijnen als door de toegenomen mogelijkheden voor onmiddellijke interactie met lezers. Aankomende historici kunnen door een bewuste omgang met de methoden en technieken van het vak een belangrijke bijdrage leveren aan deze vernieuwingen.

Geschiedenis schrijven! gaat over Nederlandstalige geschiedbeoefening. Dat is natuurlijk niet hetzelfde als Nederlandse geschiedenis, zoals ook zal blijken uit de aangehaalde voorbeelden. Het boek is in de eerste plaats opgezet als een gids voor historische methoden en technieken. Het richt zich op iedereen die zich de kunst van geschiedschrijving eigen wil maken, zowel binnen als buiten de academische praktijk. Dit boek is daarbij primair bestemd voor studenten aan Nederlandstalige opleidingen in het hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs in Nederland, België en Suriname. Wij wensen aankomende historici die dit boek gebruiken veel succes en plezier in de studie en hopen dat deze wegwijzer goed van pas komt.

OPZET

Geschiedenis schrijven! bestaat uit zes hoofdstukken en wordt afgesloten met twee technische bijlagen.

Hoofdstuk 1 bespreekt de grote lijnen van een historisch onderzoeksproces, waarbij het accent ligt op het belang van het formuleren van een goede historische vraagstelling. Kort komen alle fasen van en technieken voor historisch onderzoek aan bod. Deze fasen worden in de daaropvolgende hoofdstukken verder uitgediept.

- 1.1 Onderwerp en vraag:** Een onderwerp benoemen / Soorten vragen: beschrijvend, verklarend, verkennend / Vraagstelling / Criteria voor historische onderzoeksvragen
- 1.2 Oriënteren en vragen: de historiografische context:** *Status quaestionis* / De beschikbaarheid van bronnen / Een eigen bijdrage aan de geschiedschrijving
- 1.3 Stellingname en historisch debat:** Kritiek en zelfkritiek / Plaats bepalen: feiten, interpretaties en filosofische posities
- 1.4 Het onderzoeksplan: vragen, materiaal en methoden, planning:** Hoofdvraag, deelvragen, opbouw / Planning en terugkoppeling

In **hoofdstuk 2** staan de bouwstenen centraal van het historisch onderzoek: literatuur en bronnen. Het gaat over het onderscheid tussen de primaire bronnen en secundaire literatuur, de diversiteit aan primaire bronnen en hun inbedding in verschillende wetenschapsdisciplines en verzameltradities, met een korte indicatie hoe je ze kunt tegenkomen in bibliotheken, archieven en musea.

- 2.1 Primaire en secundaire bronnen:** Primaire bronnen: afkomstig uit de context / Secundaire bronnen: historische wetenschappelijke literatuur

- 2.2 Wegwijs in de historische wetenschappelijke literatuur:** Literatuur in soorten en maten: van handboek tot tijdschriftartikel / Zoekstrategieën voor literatuuronderzoek / Verder zoeken / Goed nadenken over je vondsten
- 2.3 Oriëntatie op primaire bronnen: kan alles een bron zijn?** Bronnen in soorten en maten: van tekst tot beeld en geluid / Wisselwerkingen tussen bronnen en interpretatie / Toegang tot bronnencollecties

Hoofdstuk 3, over de toepassing van de historische methode, bespreekt met behulp van een schema stap voor stap hoe je zelf onderzoek doet. Bij het zoeken en ordenen van informatie worden steeds inhoudelijke keuzes gemaakt. Waar je zoekt en hoe je leest, je bronnenmateriaal verzamelt en interpreteert: het vergt doelbewuste beslissingen en een constante terugkoppeling naar je onderzoeksvraag. Vervolgens komen een aantal methodologische kwesties aan de orde over literatuurverwerking en bronnenonderzoek.

- 3.1 Vijf stappen tot een definitief onderzoeksplan:** Na de voorlopige vraagstelling: leesstrategieën op drie niveaus / Terug naar de onderzoeksvraag / Bronnenonderzoek / Het belang van bronnenkritiek
- 3.2 Ordenen van literatuur en bronnen:** Een beredeneerde literatuurlijst aanleggen / Aantekeningen maken / Bronnen bijhouden / Praktische tips voor het opslaan van computerbestanden
- 3.3 Ordenen is redeneren: bronnenkritiek en de historische methode:** ‘Stiltes’ in teksten / Periodisering / Selecteren / Beeldanalyse / Gebruik van mondelinge bronnen

In **hoofdstuk 4** staat vervolgens het schrijfproces centraal. Schrijven is een geconcentreerde vorm van denken die dwingt tot het duidelijk neerzetten van een gedachtegang. Maar het is ook een techniek, en van groot belang voor een overtuigende historische uiteenzetting. Bovendien gelden voor historische verslagen een aantal conventies met betrekking tot annotatie die iedere historicus zich eigen dient te maken. In de bespreking van de opbouw van een tekst – in grote lijnen, op alinea- en op zinsniveau – passen tevens inhoudelijke aspecten de revue voor de stem van de schrijver en het impliciete of expliciete debat waaraan deze deelneemt.

- 4.1 De structuur van een historische tekst:** Inleiding / Inleiding en voorwoord / Het betoog / De conclusie
- 4.2 Richtlijnen voor alinea's en paragraafindeling:** Eén alinea per punt, of één boodschap per alinea / Voorbeelden van ordeningsprincipes op alinea-niveau / Paragraaf, subparagraaf, tussenkopjes
- 4.3 Betoog en debat:** De stem van de auteur in het historische verslag / De

stem van anderen in het historische verslag / Oorspronkelijk werk en plagiaat / Voorbeelden van eigen betoog en verwijzing naar anderen

4.4 Kwesties van stijl: Persoonlijke voornaamwoorden / Verleden tijd en tegenwoordige tijd / Algemene en exacte uitspraken / Annotatieregels

Hoofdstuk 5 behandelt de ‘mondelling’ variant. Spreken en schrijven zijn aan elkaar gerelateerd, maar uiteraard ook fundamenteel verschillend. Dit hoofdstuk gaat in op verschillende vormen en stijlen van presenteren en op het belang van het zelf aangaan van het historisch debat. Voor de voorbereiding op de beroepspraktijk van historici zijn in de geschiedenisopleiding mondeling presenteren en debat even belangrijk als het schriftelijk kunnen rapporteren.

5.1 Vorm en stijl: Van referaat tot posterpresentatie / Stijlen van presenteren / Enkele vuistregels en tips

5.2 Feedback en debat: Kritiek en advies

Over die beroepspraktijk gaat heel kort **hoofdstuk 6**. Historici verhouden zich schriftelijk en mondeling tot hun vakgenoten en tot de samenleving als geheel, op basis van hun studie van en kennis over het verleden. Daarbij kunnen – afhankelijk van het onderwerp – opinies over het heden een rol spelen. Historici zijn echter geen orakels die het heden kunnen duiden of de toekomst kunnen voorspellen. Meestal zullen zij zelfs terughoudend zijn met het vellen van een ‘historisch oordeel’. Duiden, context bieden; dat is waar historici bovenal in getraind zijn. Deze wegwijzer beoogt aan die opleiding bij te dragen, in de hoop een goede basis te bieden voor een latere historische (beroeps)praktijk.

6.1 Beroepsperspectieven

6.2 Het belang van publiceren

De wegwijzer sluit af met twee bijlages. **Bijlage I** bevat de richtlijnen volgens ‘De Buck’, die voor annotatie van historisch onderzoek leidend zijn in Nederlandstalige historische publicaties. Ze zijn in een aparte bijlage geplaatst teneinde ze gemakkelijk te kunnen raadplegen. In buitenlandse publicaties of in aanverwante (sociaalwetenschappelijke) disciplines worden te veel verschillende annotatiestijlen gebruikt om hier te kunnen behandelen. In **bijlage II** volgt een korte uiteenzetting van enkele belangrijke annotatiewijzen.